

PARLAMENTER REJİMİN OLAĞANÜSTÜ HALDE KALDIRILMASI

(16 NİSAN 2017 REFERANDUMU İLE
“KABUL EDİLEN” ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNE
İLİŞKİN İLK GÖZLEMLER)*

İbrahim Ö. KABOĞLU**
(İstanbul, 17.07. 2017)

* Fransızca aslı: İbrahim Ö. Kaboğlu, «Suppression du régime parlementaire sous l'état d'urgence: Remarques sur la modification constitutionnelle “approuvée” par le référendum du 16 avril 2017 », La Revue des droits de l'homme [En ligne], Actualités Droits-Libertés, mis en ligne le 3 juillet 2017 (Türkçeye çeviren; Gülten Kurt, Boğaziçi Üniversitesi Doktora Öğrencisi)

** Marmara Üniversitesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı Başkanı ve Université Sorbonne Nouvelle (Paris 3)'te konuk öğretim üyesi olarak ders veriyor iken 7 Şubat 2017 gecesi yayımlanan 686 sayılı OHAL kanun hükmünde kararname ek listesinde adı yer aldı ve bütün kamusal haklarından mahrum edildi. Pasaportuna da el konulduğu için yurt dışındaki derslere devam edemedi ve uluslararası bilimsel toplantılara da katılamıyor. Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği başkanı ve uluslararası hakemli Anayasa Hukuku Dergisi genel yayın yönetmeni olan Kaboğlu, “BirGün” gazetesi yazarıdır.

ÖZ

Bu makale, 15 Temmuz 2016'dan bu yana Türkiye'de tanık olunan siyasi ve anayasal kargaşayı ele almaktadır. Başarısız askeri darbe girişiminin ardından bozulan kamu düzeninin yeniden tesisi amacıyla olağanüstü hâl ilan edilirken parlamenter rejimin kaldırılmasını hedefleyen anayasa değişikliği, istisnai şartlarda gerçekleştirildi. Bu makalede öncelikle anayasal çerçeve içinde ilan edilen ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi kapsamında yer alan olağanüstü hâl uygulaması ele alınacak. Ardından, anayasal düzenin devamlılığı içinde gerçekleşen bu (son derece radikal) anayasa değişikliği, hem süreç ve usul hem de hukuk devletinin gereklilikleri açısından değerlendirilecek. Son olarak, insan haklarına dayalı demokratik hukuk devleti olduğu kabul edilen bir siyasi organizasyon içinde bu "yeni düzen"! ne ölçüde kalıcı olabilir, bu sorgulanacak.

Anahtar Kelimeler: Olağanüstü Hâl, hakların sert çekirdeği, kötüye kullanılan anayasacılık, anayasal dezenformasyon ve anayasasızlaşma, anayasa fetişizmi, insan haklarının askıya alınması, başvuru yolları, parlamenter rejim, rejimin başkanlaştırılması.

ABSTRACT

This paper discusses the politico-constitutional upheavals that took place in Turkey since 15 July 2016. While a state of emergency has been proclaimed to restore the public order disturbed by the attempted military coup, a constitutional modification, addressed to remove the parliamentary system, has been adopted under exceptional circumstances. The first question we considered in this paper is the constitutional practice of the state of emergency proclaimed, both in the perspective of the binding Constitution and the European Convention on Human Rights. Secondly, we analyzed the constitutional modifications, which appear very radical with respect to the continuity of the constitutional order, with respect to the time dimension of its effects, to the procedure adopted and the requirements of the rule of law. We finally asked ourselves whether such "new order"! is sustainable in a political organization conceived as a democratic State based on the rule of law and the respect of human rights.

Keywords: State of emergency, the core of rights, abusive constitutionalism, constitutional disinformation and de-constitutionalizing, constitutional fetishism, suspension of human rights, the core of human rights, parliamentary system, presidential transformation of the regime.

Başarısız darbe girişiminin ardından (15 Temmuz 2016) olağanüstü hâl ilan edildi (20 Temmuz). Kanun hükmünde kararnemeler yoluyla uygulanan olağanüstü hâlin anayasaya aykırı düzenleme ve uygulamalarına yönelik itirazlar devam ederken anayasanın değiştirilmesi için bir yasa teklifi Millet Meclisine sunuldu (10 Aralık). Siyasi rejimin değişimini içeren yasa önerisi, Millet Meclisi tarafından kabul edildi (21 Ocak 2017) ve Resmî Gazete’de yayımlanmasının (11 Şubat) ardından Anayasa değişikliği, 16 Nisan 2017 tarihinde halkoyuna sunuldu.

Öncelikle, Türkiye’nin anayasal kazanımlarını hatırlatmakta fayda var. Devamında, Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) açısından olağanüstü hâl ve uygulaması ele alınacak. Üçüncü olarak da anayasa değişikliği usul ve içerik olarak genel hatlarıyla incelenecek. Son olarak ise geçiş dönemine ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır.

I. ANAYASAL BİLANÇO GÖRMEZLİKTE GELİNEMEZ

20. yüzyılın ikinci yarısı ile 21. yüzyılın başındaki Türkiye’nin siyasal ve anayasal tarihine damga vuran süreklilik ve kopuş ikilemi karşısında sürekliliğin baskın çıktığına ve kopuşun nihayet demokrasi tarihinin konusu hâline geldiğine inanılıyordu. Ne yazık ki 2016 yılında 15 Temmuz’u 16 Temmuz’a bağlayan ve ülkede daha önce bir benzeri görülmemiş o korkunç gece, yanıldığımızı gösterdi.

Neyse ki (darbe girişiminin başarısız olması sayesinde) kazanan kopuş değil süreklilik oldu. Yine de başarısız girişimi takip eden dönem, Türkiye’de bir kere daha demokrasi ve hukuk devletinin sınanmasına yol açtı.

Ülkenin başarısız darbe girişiminin ardından anayasal düzene dönmesi gerekirken iktidar partisinin^[1] tercihi aksi yönde oldu: olağanüstü şartlardan faydalanarak anayasayı değiştirdi; anayasal kazanımları tehlikeye atma (hatta tümüyle yok etme) riskini taşıyan bir değişiklik gerçekleştirdi. Siyasi rejim açısından Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki anayasal monarşiden bu yana, Avrupalı devletlerin çoğunluğu gibi parlamente sistemi benimsedi. Yürürlükteki 7 Kasım 1982 Anayasası’nda ise, otuz yıllık bir süreye yayılarak gerçekleştirilen değişiklikler sayesinde, “otorite ve özgürlükler” dengesi bakımından insan hakları lehine bir fren ve denge mekanizması sürekli olarak güçlendirildi. Devletin insan haklarına saygı duyma, insan haklarını koruma ve geliştirme yükümlülükleri, ilk metinde yer alan anayasal hak ve özgürlükleri daha fazla kısıtlama olanakları karşısında pekiştirildi. Aynı zamanda farklı insan hakları kategorilerinin özel statülerinde de bir iyileşme söz konusu oldu. Bu nedenle,

[1] AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi), Kasım 2002’den bu yana iktidarda olan parti.

insan hakları rejiminin dönüşümü açısından *Anayasal başkalaşma*'nın altının çizilmesi gerekir.

Sonuçta özgürlükler anayasa hukuku, ancak kurumsal anayasa hukuku bağlamı içinde bir anlam ifade edebilir. Anayasa'nın, başkalaşımın köşe taşı sayılabilecek 13. maddesi, kolluk kuvvetlerinden Millet Meclisine kadar tüm kamu otoriteleri için pozitif yükümlülükler getirir. Yasama erki, öncelikle, 13. maddede belirtilen her bir ölçütün gerektirdiklerini dikkate almak zorundadır: demokratik toplum, laik cumhuriyet, ölçülülük ve özgürlüklerin özü. Yine, bu ölçütler hâkimler tarafından doğrudan uygulanmalıdır. Bu ölçütler aynı zamanda yürütme ve idare bakımından da geçerlidir: kolluk güçleri, özellikle, ölçülülük ve özgürlüklerin özü ilkesine uymalıdır. Öte yandan, 13. maddede sayılan ölçütlerin kümülatif etkisinin de hesaba katılması gerekmektedir^[2].

Devlet örgütlenmesi bakımından, parlamenter rejimlerdeki yumuşak erkler ayrılığı, Türkiye için de geçerlidir. Anayasa'ya göre, "Cumhuriyet'in temel organları", karşısında Cumhurbaşkanı'nın sorumsuz^[3] ve Hükümetin sorumlu olduğu yasama^[4] ve yürütme erki ile mahkemelerin bağımsızlığı ilkesi etrafında örgütlenen yargı erkidir.

Özete, değiştirilen, elden geçirilen ve düzeltilen Anayasa'nın okuması, bütünsellik içinde yapılmalıdır.

II. OLAĞANÜSTÜ HÂL VE KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELER: ANAYASAL BİR YOL, AMA İSTİSMARCI BİR UYGULAMA

Olağanüstü hâl, 20 Temmuz 2016 tarihinde (başarısız devlet darbesi sonucu bozulan kamu düzeninin yeniden tesisi amacıyla) anayasal zeminde ilan edilmiş olsa da kanun hükmünde kararnameler yoluyla gerçekleştirilen uygulaması, anayasal ve sözleşmesel çerçevesini büyük oranda aşmıştır.

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Ö. Kaboğlu et Eric Sales, *Le droit constitutionnel turc/ entre la démocratie et coup d'Etat*, L'Harmattan, 2015, pp. 337-340.

[3] 10 Mayıs 2007 tarihinde yapılan ve 2014 yılında yürürlüğe giren anayasa değişikliği ile Türkiye Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçilmesi: "Rejim, temelde parlamenter olmakla birlikte, hem bu değişikliğin hem de Ağustos 2014'teki cumhurbaşkanlığı seçimi ile Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığına gelişinin etkisi ile başkanlaşmıştır" (Eric Sales, "3 questions à Eric Sales sur la réforme constitutionnelle turque", *Le club des juristes, L'actualité au prisme du droit*, 28 avril 2017).

[4] Yasama erki tek meclislidir: Millet Meclisi.

2) Anayasa'ya ve Avrupa Sözleşmesi'ne aykırı kanun hükmünde kararname uygulaması

Bir yandan kanun hükmünde kararnamelerin büyük çoğunluğunun şekil açısından anayasaya uygunluğu tartışma konusu olurken öte yandan kanun hükmünde kararnamelerin çoğunda alınan önlemler, insan haklarının tümüyle ortadan kaldırılmasına kadar varan sınırlamalar nedeniyle hem Anayasa'ya hem de Sözleşme'ye aykırı olmaktadır.

a) Şekil açısından

Kanun hükmünde kararnamelerin Anayasa'ya açık aykırılığına, kanun hükmünde kararnamelerin düzenleyici niteliğine uyulmaması eklenmektedir:

“Olağanüstü hâl süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir” (Madde 121). Bu hüküm uyarınca, kolektif ve düzenleyici bir işlem olan kanun hükmünde kararnamelerin yayınlanması için Bakanlar Kurulu'nun Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanması şarttır. Ancak uygulamada, Bakanlar Kurulu'nun Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanması belli bir anda gerçekleşiyor ve sonrasında sürekli olarak pek çok kanun hükmünde kararname yayınlanıyor^[9]. Böyle bir uygulama, toplantının eş zamanlılığı ilkesi ile bu türden bir kolektif işlemin hazırlanması ilkesine aykırıdır.

Kanun hükmünde kararnamenin düzenleyici işlem niteliğine rağmen bu metinlerin çoğuna, hakkında yaptırım öngörülen binlerce kişinin adının bulunduğu listeler eklenmektedir^[10]. On binlerce insanın hiçbir gerekçe gösterilmeden ve bir terör örgütüyle irtibat şeklindeki genel bir açıklama ile kamu görevinden çıkarılması, olağanüstü şartlar altında dahi hukukun genel ilkelerine ve Anayasa'ya yabancı bir önlemdir.

Sonuç itibarıyla, kanun hükmünde kararnamelerin usul açısından hukuki bakımdan yok hükmünde olduğu ileri sürülebilir.

[9] 2 Ocak 2017 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu'na atıfta bulunan ve 7 Şubat gecesi yayınlanan 686 sayılı kanun hükmünde kararnameyi örnek olarak verebiliriz.

[10] Sözgelimi 686 sayılı kanun hükmünde kararnamenin ekinde, bu makalenin yazarının da aralarında bulunduğu 4.400 kamu görevlisinin adını içeren bir liste bulunmaktadır.

b) İçerik açısından

Kanun hükmünde kararname adı ile düzenlenen hukukî işlemler, içerik açısından hak ve özgürlükler hukukuna da aykırıdır. Burada birkaç örnekle yetinilecektir.

Uyulması gereken kriterler: Durumun gerektirdiği önlemler ile uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler uyulması gerekmektedir. Durumun gerektirdiği önlemler, olağanüstü hâlin ilan edilme amacıyla aranmalıdır (madde 120): "**Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini (...) ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri (...)**" Uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler ise her şeyden önce İHAS'ta -özellikle 15. maddesinde aranmalıdır. Bununla birlikte yayımlanan kanun hükmünde kararname ile alınan önlemlerin çoğunluğu hem Anayasa'ya hem de Sözleşme'ye aykırıdır. Çoğu durumda **kitlesel ve genel yaptırımlar** söz konusudur. Kamu sektöründeki hemen hemen tüm kurumları etkileyen devlet kademelerindeki tasfiyeye özel eğitim kurumlarındaki (okul ve üniversiteler), iş dünyasındaki (...), basın ve medyadaki, spor federasyonlarındaki işten çıkarmaları ve zorunlu istifaları da eklemek gerekir. Yaptırımlar açısından, şüphelenilen kurumların faaliyetlerini durdurmak yerine bu kurumların kapatılması veya feshedilmesi, Anayasa'nın ne lafzına ne de ruhuna uygundur^[11].

- *İnsan haklarının sert çekirdeğine zarar veren önlemler:* Özellikle savunma hakkı açısından getirilen sınırlamalar ve hatta kısıtlamalar, adil yargılanma hakkı ile Anayasa ve Sözleşme'nin

15. maddeleri ile güvence altına alınan insan haklarının sert çekirdeğine zarar vermektedir.

- *Amaç ve süre:* Alınan önlemler, olağanüstü hâlin ilan edilme amacı çerçevesinde kalmalıydı. Hâlbuki, kamu sektöründeki tasfiye bunun çok ötesine geçmiştir. Tasfiye; sol görüşlüler, bazı islamcı-muhafazakârlar, liberaller hatta akademisyenler, gazeteciler, avukatlar ve yazarlar gibi bu askeri darbe girişimi ile hiçbir ilgisi olmayan muhaliflere kadar uzanmıştır^[12]. Özellikle, Halkların

[11] - *Ceza hukukunun genel ilkeleri ihlal edilmektedir:* örneğin "ceza sorumluluğu şahsidir" (mad. 38/7) hükmüne rağmen sanık yakınları, pek çok kez birtakım hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmak suretiyle yaptırıma uğramaktadır.
- *Mülkiyet hakkı sık sık ihlal edilmektedir.*
- *Kolektif özgürlükler ve gösteri özgürlüğü yoğun şekilde bastırılmaktadır.*
- *İfade özgürlüğü ihlalleri süreklilik arz etmektedir.*

[12] "Tasfiye (...) elbette darbenin faillerini hedeflemiştir ancak iktidar partisine, Türkiye'de 20. yüzyılın ikinci yarısında çok partili hayata geçildiğinden beri hiçbir sivil iktidarın sahip olmadığı imkân ve araçları vermiştir." (J. Marcou ile Söyleşi, "Turquie : les clés pour

Demokratik Partisi'nin (HDP; meclisteki ikinci büyük muhalefet partisi olan Kürt, sosyalist ve laik parti) iki eş başkanı ile partinin bazı belediye başkanları ve milletvekillerinin de tutuklanmasından bahsedilebilir. HDP, kişiselleştirilmiş bir iktidar rejiminin anayasallaşmasına var gücüyle karşı çıkmaktaydı. Benzer şekilde, sol eğilimli ve Kemalist muhalif günlük gazete olan Cumhuriyet'in pek çok sorumlusu ve gazetecisi gözaltına alındı. Üstelik, bazı ilgisiz örgütlerin kapatılması da olağanüstü hâlin amacını aşan bir yaptırımdır.

Süre açısından bakıldığında, olağanüstü hâl kapsamında alınan önlemlerin, ilke olarak, geçici ve olağanüstü rejim süresi ile sınırlı olması gerekir. Bu süre sınırlaması, Sözleşme'nin

15. maddesinin 3. fıkrasındaki son cümleden anlaşılabilir. Hâlbuki, başarısız darbe girişiminin ardından alınan onlarca önlem, etkilerini uzun vadede de gösterebilecektir. Özellikle, pek çok kamu kurumunu etkileyen yeniden yapılandırma işlemleri, süre bakımından sınırlı olağanüstü hâl takvimini aşarak etkisini sürdürecektir bu tür kalıcı önlemlerden biridir.

Dahası, binlerce akademisyen ve memurun görevden ihracı, gayriresmî olarak, söz konusu kişilerin darbe girişiminden önceki eylem ve durumları, kısaca siyasi görüşleri^[13] dikkate alınarak yapıldı; oysa Avrupa Sözleşmesi'nin 18. maddesi gayet açıktır: “*Bu Sözleşme hükümleri gereğince sözü edilen hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar, ancak öngörülen amaçlar için uygulanabilir.*”

Kısacası, maddi yönden bakıldığında da bu kararnamelemlerin hukuken yok hükmünde oldukları ileri sürülebilir. Genel tasfiye işlemleri ile yapısal ve kalıcı önlemlere karşı, başvuru yollarının kapatılması eklenmektedir.

3) Başvuru yollarının kapatılması

comprendre le putsch avorté”, Anne-Laure Frémont, güncelleme 18/07/2016). Türkiye Yayıncılar Birliği tarafından yayınlanan rapora göre (Haziran 2016-Haziran 2017), olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleri ile 30 yayınevi kapatıldı, 34 yazar ve yayıncı (20 Nisan 2017), 162 gazeteci ve gazete çalışanı (8 Mayıs 2017) ile 1656 sosyal medya kullanıcısı tutuklandı (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2016-Haziran 2017, Türkiye Yayıncılar Birliği / Turkish Publishers Association, İstanbul, Mayıs 2017).

[13] Barış için Akademisyenler bildirisini (11 Ocak 2016) imzalamanın ve/veya sol eğilimli oldukları kabul edilen memur sendikalarına üye olmanın on binlerce akademisyen, eğitimci ve memurun görevden ihracı için ana kriter olduğu görülmektedir. (Marmara Üniversitesi Rektörü'ne göre, ihraç edilecek akademisyenler listesi yapılırken Barış için Akademisyenler bildirisine imza atanlar seçilmiştir. Bkz.: 13 Şubat 2017 tarihli BBC röportajı).

Anayasa'da başvuru hakkına ilişkin pek çok hüküm yer almasına rağmen Hükümet, olağanüstü hâl kapsamında alınan önlemlere karşı başvuru yollarını kapatmakta gecikmedi. Genel hatlarıyla üç tür engelden bahsedilebilir: tedbirlerin alınma şekli, yargı da dâhil olmak üzere tüm devlet kurumlarının sindirilmesi ve Olağanüstü Hâl İnceleme Komisyonu'nun kurulacağına dair söz verilmesi.

a) Anayasa Mahkemesi ve Danıştay

Belirttiğimiz gibi, uygulandıkları şekliyle olağanüstü hâl kanun hükmünde kararname, herhangi bir hukukî kategoriye yerleştirilemez ve hukukî anomali dışında bir şekilde nitelendirilemez.

Anayasa Mahkemesi ve istisnai hallerde idare mahkemeleri tarafından gerçekleştirilen denetime ilişkin kısıtlamaların da ötesinde, yargı da dâhil olmak üzere^[14] tüm devlet kurumları, "Demokles'in Kılıcı" gibi kullanılan kanun hükmünde kararname yoluyla sindirilmiştir:

- Anayasa Mahkemesi, olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnamelerine yönelik denetim yetkisini reddetmiştir^[15]. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvurularla ilgili olarak, on binlerce başvuru nedeniyle tıkanmış olmaktan şikâyet etmekte ve bireysel başvurulara ilişkin karar almaktan kaçınmaktadır.

- İdarî yargıya gelince, Danıştay, olağanüstü hâl işlemlerinden mağdur olanların başvuruları için idari mahkemeleri işaret etmektedir ; ancak idare mahkemeleri de olağanüstü hâl kapsamında alınan önlemler üzerinde denetim yetkisini kullanmayı reddetmektedir.

b) İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM), ilk etapta, olağanüstü hâl kapsamında uygulanan yaptırımların mağdurlarından gelen bireysel başvuruları Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkını kullanma imkânının mevcut olduğu

[14] 4.000 hâkim ve savcı, yani yargı kadrolarının beşte birinden fazlası ihraç edildi ve/veya tutuklandı. Kanun hükmünde kararname ile toplamda 102.551 kamu görevlisi ihraç edildi (17 Mayıs 2017). Adalet Bakanı'nın açıklamasına göre, Haziran 2017 itibarıyla, Yargıtay (104), Danıştay (41), Anayasa Mahkemesi (2) ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (3) üyeleri de dâhil olmak üzere hâkim ve savcılar toplam sayısı 2.652.

[15] Anayasa Mahkemesi'nin, 1991 ve 2003 yıllarında geliştirilen yargı yetkisini terk eden kararı, 668 ve 669 sayılı kanun hükmünde kararnamelere ilişkin denetim yetkisini reddetmiştir (4 Kasım 2016 tarihli Resmî Gazete).

gerekçesiyle reddetti^[16]. Sonrasında, hükümetin bir inceleme komisyonu kuracağına dair verdiği söz, başvuruların reddi için gerekçe olarak kullanıldı. Buna ilişkin olarak, İHAM Başkanı'nın şu sözlerini anmak yerinde olacaktır: "15 Temmuz sonrasındaki olaylara ilişkin 5.363 yeni başvuru dilekçesi aldık. Bu dilekçelerden (...) 2'si, iç hukuk yollarının tüketilmemiş olmasına ilişkin daire kararı sonucu geri çevrildi (bunlar; Mercan/Türkiye ve Zihni/Türkiye davaları). Mercan kararındaki başvuru dilekçesinin bir hâkimin geçici süreyle tutuklanmasının uygunluğuna dair olduğunu ve Zihni kararında ihraç edilen bir eğitimcinin söz konusu olduğunu hatırlatmak isterim. Bu iki karar da çok önemlidir. Bizim açımızdan, bu son derece ciddi kriz anında, Mahkeme'ye erişim yolu açık olmakla birlikte ikincillik ilkesinin bütünüyle uygulanması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle Türk yetkililerin görevlerini yapmalarına imkân vermek uygun olacaktır; bu da tüm diğer başvuru sahipleri gibi bu başvuru sahiplerinin de başvuru yollarının mevcut olması ve etkili kabul edilmesi şartıyla, Mahkememize başvurmadan önce iç hukuk yollarını tüketmek zorunda oldukları anlamına gelmektedir. Bu bakımdan, geçtiğimiz hafta içinde Ankara'da son derece cesaret verici yeni gelişmeler yaşandığına şahit olduk. Olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleri ile alınan önlemlere karşı yapılacak başvuruları incelemekle görevli olacak bir komisyonun oluşturulmasına yönelik kanun hükmünde kararnameler yayınlandı. Son derece geniş yetkileri bulunan bu komisyonun; kamu görevinden ihraç, derneklerin kapatılması ve birtakım başka önlemlere ilişkin sorunları inceleme yetkisi olacak. Böyle bir komisyonun oluşturulması, Avrupa Konseyi'nin tüm organlarının faaliyetlerinin bir sonucudur. Bu komisyonun faaliyetlerini büyük bir dikkatle izleyeceğiz. Bugüne kadar Mahkeme, Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yolunu, etkili ve kendi içtihadına uygun bir yol olarak kabul etmiştir. Fakat Anayasa Mahkemesi'nin yetkisiz olduğunu beyan etmesi durumunda ikincillik mantığı sürdürülemez. Böyle bir durumda da Strasbourg Mahkemesi, on binlerce dava yüzünden çalışamaz hâle gelir. Dolayısıyla bizim için, ama özellikle Türkiye'deki demokrasi ve hukuk devleti için, yargı yolunun olağanüstü tedbirlerden etkilenen kişilere açık olması önemlidir.^[17]" Son olarak Mahkeme, darbe girişimi sonrasında bir kanun hükmünde kararname ile görevinden alınan öğretmene ilişkin davada, söz konusu dilekçeyi iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması nedeniyle reddetmiştir. Mahkeme, başvuru sahibinin 685 sayılı kanun hükmünde kararname ile oluşturulan başvuru yolunu kullanması gerektiğinin

[16] İHAM, Mercan/Türkiye kararı, dilekçe numarası 56511/16, tarih 08/11/2016; İHAM, Zihni/Türkiye kararı, dilekçe numarası 59061/16, tarih 29/11/2016.

[17] İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Basın Toplantısı, Başkan Guido Raimondi'nin Konuşması, 26 Ocak 2017.

altını özellikle çizmiştir^[18]. Bu kanun hükmünde kararname, olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleri ile alınan önlemlere karşı yapılacak başvurular hakkında karar alması amacıyla bir komisyon kurulmasını öngörüyordu.

a) OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonu: etkili başvuruya engel olmak için "hayalî bir araç" mı?

İnceleme Komisyonu'na ilişkin 23 Ocak tarihli ve 685 sayılı kararname, komisyon üyelerinin bir ay içinde atanmasını öngörmüş olsa da üyeler dört ayın sonunda atanabildi^[19]. Dolayısıyla Komisyon, ancak 17 Temmuz 2017 tarihinde göreve başlayabildi. Sonuç olarak tıpkı hukukî başvurular gibi idarî başvuru yolları da kapatılmış olduğundan tüm kurumlar, yapılan başvuruları, olağanüstü hâl tedbirlerinden dolayı mağdur olan kişilerin başvurularını kabul etmek üzere kurulan İnceleme Komisyonu'na yönlendirdi.

Bağımsızlık ve tarafsızlık açısından tartışmalı durumunu bir kenara bırakarak, dikkati sadece etkili olup olmadığına çekmekle yetineceğiz. Ne İHAM ne de Anayasa Mahkemesi, Komisyon'un işini kolaylaştıracak bir ilke kararı (veya pilot karar) almış olmadığından etkili olamaması son derece muhtemel. Komisyon, yaklaşık 200 bin olacağı tahmin edilen başvuru karşısında bir ilke kararı alabilecek midir? Gerçekten de şu aşamada başvuru yapılan idarî ve hukukî makamlar ya sessiz kalıyor ya da söz konusu başvuruları, müstakbel "Komisyon'a havale ediyor"^[20]. Özetle, İHAM Başkanının beklentisi, hükümet işlemlerinin etkisizliği yüzünden somutlaşmamıştır. Üstelik Mahkeme'nin kabul edilemezlik kararı^[21] o kadar hayal kırıklığı yaratmıştır ki, Başkan Raimondi'nin konuşmasından sonra bile hükümet, darbecilerle uzaktan yakından alakası

[18] İHAM, Köksal/Türkiye kararı, başvuru numarası 70478/16, tarih 06/06/2017.

[19] 23 Ocak 2017 tarihli ve 685 sayılı kanun hükmünde kararname, İnceleme Komisyonu'nun (bir ay içinde) kurulmasını öngörüyordu. Fakat Komisyon'un 7 üyesi, ancak 16 Mayıs 2017 tarihinde atandı.

[20] Sözelimi bu makalenin yazarı, 13 Şubat 2017 tarihinden bu yana gerek İstanbul Valiliği ve Marmara Üniversitesi gerekse İstanbul İdare Mahkemesi nezdinde pek çok başvuruda bulunmuştur. Söz konusu kurumlardan herhangi bir dönüş olmamıştır. YÖK ve Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvurulara gelince, YÖK başvuruyu reddedip kurulacak olan Komisyon'a havale ederken Anayasa Mahkemesi, başvuru sahibinin yaşamını tehdit eden bir tehlikenin mevcut olmadığını söyleyerek tedbir talebini reddetmiştir. Maalesef Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı'nın "üniversitelerin teröristlerden temizlenmesi"ni kutlamak amacıyla her fırsatta tekrar ettiği sözlerini ciddiye almamıştır. Onun düşüncesine göre, hükümetin ve Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın politikalarını "eleştirme cesareti gösteren" tüm akademisyenler teröristtir.

[21] Köksal/Türkiye kararı, başvuru numarası 70478/16, tarih 06/06/2017.

olmayan, “demokratik muhalefet” çevrelerinden oldukları kabul edilebilecek kamu görevlilerini tasfiye çalışmasına ivme kazandırmıştır. Böylece gerek bireysel gerekse kolektif^[22] ifade özgürlüğünün bedeli o kadar ağır olmuştur ki ihraç edilen kamu görevlileri, Anayasa ile tanınan hak ve özgürlüklerin hemen hemen tümünden mahrum bırakılmıştır^[23]. Avrupa hâkimlerinin, Türkiye’de her geçen gün kitleselleşen ve yaygınlaşan ciddi insan hakları ihlalleri^[24] ve iç hukuk yollarının etkisizliği hakkında bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Aksi hâlde, İHAM’ın varlık sebebinin sorgulanması kuşkusuz ki meşru olacaktır^[25].

III. SİYASAL REJİMİN DEĞİŞTİRİLMESİ Mİ, YOKSA KALDIRILMASI MI ?

11. maddede öngörüldüğü şekliyle Anayasa’ya saygı, “darbeci örgütler”in kökünü kurutmak için ön şarttır. Dolayısıyla, anayasal kazanımların hayata geçirilmesi hem insan haklarına saygı hem de Türkiye’nin bir haklar toplumu olabilmesi için önemlidir. Öte yandan, Anayasa usule aykırı, hatta istismarcı bir yöntemle değiştirilmiştir.

1) Olağanüstü hâl şartlarında anayasayı değiştirmek: başarısız yıkımdan “başarılı” yok etmeye

Anayasa’ya uygun olarak kamu düzeninin yeniden tesis edilmesi beklenirken, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) liderinin Anayasa bakımından “devletin başındaki kişinin konumu”nun fiilî ve hukukî bakımdan uyumsuzluk içinde olduğu uyarısı, ülkenin “anayasal gündem”ini değiştirmeye yetti (Ekim 2016). Hükümete ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’ne yakın çevreler, vakit kaybetmeksizin, cumhurbaşkanının statüsüne yönelik bir anayasa teklifinin yazımına

[22] Kolektif ifade özgürlüğü olarak sendikal faaliyetler, demokratik toplumun temelidir.

[23] Bir akademisyenin adının kanun hükmünde kararnelerde yer alması, o akademisyenin toplumsal ve meslekî haklarının tümünden mahrum edilmesi için yeterlidir; pasaport iptali nedeniyle yurt dışına seyahat etme ve yabancı üniversitelerde ders verme özgürlüğü de buna dâhildir.

[24] Avrupa Konseyi’nin resmî dillerinde yazılan pek çok yayın mevcuttur. Örnek olarak bkz. Alain Bockel, *Turquie : la “mort civile” d’Ibrahim Kaboğlu, “opposant actif” et “défenseur de l’Etat de droit”*, Ayrıntılı bilgi için http://www.lemonde.fr/idees/article/2017/06/09/turquie-la-mort-civile-d-ibrahim-kaboglu-opposant-actif-et-defenseur-de-l-etat-de-droit_5141376_3232.html#PTOxCPAkPsHfsHRS.99

[25] Akademisyen Nuriye Gülmen ile ilkokul öğretmeni Semih Özakça, olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnamesi ile işten atılmalarını protesto etmek için başlattıkları uzun açıklık grevi sebebiyle 23 Mayıs tarihinde Ankara’daki Sincan Cezaevi’ne konulmuştur.

girişti. Bu girişim, mevcut istisnaî şartlar sebebiyle anayasacılar tarafından eleştirildi.

Aslında Türkiye, hâlihazırda, aşılması gereken üç soruyla karşı karşıya bulunuyordu: *anayasal dezenformasyon* ve *anayasasızlaşma* ile *anayasa fetişizmi*.

Üstelik bu üç sorun, olağanüstü hâl şartlarında iyiden iyiye belirginleşmişti. Bu nedenle, Anayasa üzerine özgür bir tartışma ortamının olmadığı ve görsel-ışitsel iletişim özgürlüğü ile basın özgürlüğünün ve kolektif özgürlüklerin yoğun şekilde gözetim altında tutulduğu, hatta yok edildiği böylesi şartlar altında bir anayasa değişikliğinden kaçınılması gerekiyordu.

Dahası olağan olmayan, “olağandı” bir değişiklik söz konusuydu zira siyasal ve anayasal rejimin (veya sistemin) değiştirilmesi amaçlanıyordu. Tepkileri yumuşatmak üzere Başbakan, anayasa referandumunun olağanüstü hâl şartlarında yapılmayacağı sözünü verdi.

Aslında olağanüstü hâl, “pedagoji” dönemine, bu büyüklükte bir değişikliğin kabulünden önce yapılması gereken tartışmalara tek başına engel teşkil ediyordu. Sonuç olarak, Başbakan’ın verdiği sözün aksine, referandum olağanüstü hâl rejimi altında yapıldı. Olağanüstü hâl şartlarında Cumhurbaşkanı ve hükümet, tüm devlet aygıtlarını “evet” için seferber ederken kişiselleştirilmiş bir yönetim getirilmesine karşı olanlar basına özgür erişim haklarını kullanamadılar. Böylelikle, hakkaniyetsiz kampanyanın ve daha ziyade bir “plebisiter” referandum sonucunda seçmenler, 16 Nisan 2017’de, anayasa değişikliğine %51,4 oranında evet dedi^[26].

Yüksek Seçim Kurulu (YSK)’na, oylama sırasında gözlemlenen usulsüzlüklere ilişkin başvuru yapıldı. Ama Kurul, yaşanan usulsüzlükler referandum sonuçlarını etkilemediğinden referandumu iptal etmedi. Muhalefetteki siyasi partiler ile bazı seçmenler ve gruplar, Anayasa Mahkemesi^[27] ile İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’ne^[28] başvurularda bulundu. “Hayır taraftarları, çok çeşitli

[26] Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Ö. Kaboğlu, *15 Temmuz Anayasası*, Tekin Yayınevi, Mayıs 2017.

[27] Anayasa Mahkemesi, konu bakımından yetkisizlik (*ratione materiae*) gerekçesiyle bir siyasi parti tarafından yapılan başvuruyu reddetmiştir. (Bkz.: AYM, Nurullah Efe ve Kurtuluş Partisi Başvurusu, Başvuru numarası: 2017/20127, Karar tarihi: 7/6/2017).

[28] Ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), hak ihlallerinin tespiti ve referandumun yenilenmesi talebiyle 5 Temmuz 2017 tarihinde İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’ne başvuruda bulunmuştur.

eylem ve gösterilerle referandum sonuçlarının meşruiyetini tartışmaya açmaya devam ediyor^[29].

1) **Parlamenter rejimin sonu, başkanlık rejimi illüzyonu**

Cumhurbaşkanının yetkileri, Erdoğan'ın doğrudan halk tarafından seçilmesinden bu yana kurumsal uygulamalar yoluyla zaten artırılmıştı. Ancak, değişiklik taraftarlarının sık sık dile getirdiği gibi, getirilenin bir “Cumhurbaşkanlığı sistemi” olup olmadığı üzerine düşünmemiz gerekir.

a) Cumhurbaşkanı'nın kişiliğinde cisimleşen yürütme erki

Anayasa değişikliği hakkında kanun, yürütme erkinin tamamını devlet başkanına^[30] devrediyor. Başbakanlık görevi tümüyle kaldırılıyor. 2019'dan itibaren başbakanlık görevinin resmî olarak kaldırılması ile birlikte, başbakana ait tüm yetkiler, artık meclise karşı sorumlu olmayan bakanları atayıp görevden alabilecek olan cumhurbaşkanına geçmiş oluyor. Cumhurbaşkanı, bu yeni yetkileri kapsamında, yurt dışında olduğu zamanlarda ona vekâlet edecek yahut görevden alındığında onun yerine geçebilecek bir ya da daha fazla başkan yardımcısı atayabilecek. Milli güvenlik politikalarını belirleyen devlet başkanı, yüksek dereceli memurluklarla stratejik önemdeki pozisyonlara yapılacak atamalara ilişkin ilkeleri düzenleyecek kanunlar çıkarma yetkisine de sahip olacak (yetkilendirme yetkisi). Cumhurbaşkanı, “vatana karşı ayaklanma” veya “milleti bölünme tehlikesiyle karşı karşıya bırakan eylemler” olması durumunda olağanüstü hâl ilan edebilecek ve olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilecek. Devlet başkanı, aynı zamanda bir siyasi partinin başkanı da olabilecek.

Cumhurbaşkanlığı süresi ise, beş yıldan en fazla iki dönem olacak^[31]. Özetle, tek bir kişi üç başkanlık görevini birden yürütecek: parti başkanlığı, hükümet başkanlığı ve devlet başkanlığı.

[29] Özellikle Yüksek Seçim Kurulu (YSK)'nun mühürsüz oy pusulalarının geçerli kabul edilmesine yönelik kararı büyük tartışmalara neden oldu. Bu karar, mühürsüz oy pusulalarının geçerli sayılmasını yasaklayan bu konudaki mevzuatın açık hükmüne rağmen alınmıştır.

[30] Cumhurbaşkanı: Lider olarak anılmamakla birlikte yetkilerinde artış söz konusu.

[31] Cumhurbaşkanının beş yıllık görev süresi ve art arda en fazla iki kere görev alabilme şartı korunuyor. Ancak eğer meclis, cumhurbaşkanının ikinci görev süresi içinde milletvekili seçimlerini yenilemeye karar verirse, cumhurbaşkanı bir kere daha aday olabiliyor. “Yani AKP milletvekillerinin, günü geldiğinde, parti başkanlarının üçüncü kez görev almasını

b) Daha kalabalık ama daha az yetkili bir meclis

Meclis, iki düzlemde yetki kaybına uğrayacak: normatif yetki ve yürütmeyi denetleme yetkisi. Denetim anlamında, yürütmenin meclis karşısında bir sorumluluğu bulunmadığından, gensoru ve güven oylaması kalkacak. Normatif yetki açısından, cumhurbaşkanı, -geniş- yetkileri çerçevesinde ülkeyi kararnameler ile yöneterek meclisi yönlendirebilecek. Yetkileri fiilen devlet başkanı lehine arındırılan bu yeni mecliste, milletvekili sayısı 550'den 600'e yükselecek. Bunun yanında milletvekillerinin görev süresi de 4 yıldan 5 yıla çıkacak. Türkiye Büyük Millet Meclisi, yürürlükteki Anayasa'da öngörülen şartlara uyma zorunluluğu olmaksızın Cumhurbaşkanı tarafından feshedilebilecek.

Buna karşılık meclis, devlet başkanına yönelen bir suç isnadı bulunması veya suç işlediğinden şüphe edilmesi durumunda beşte üç çoğunlukla soruşturma açılmasını isteyebilecektir.

Yeni seçimler –bir arada yapılacak olan cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimleri–, 3 Kasım 2019 tarihinde gerçekleşecek. Cumhurbaşkanlığı ve yasama organı seçimlerinin bir arada olması, aynı zamanda bir siyasi partinin lideri de olan cumhurbaşkanına mecliste çoğunluğu elde etme imkânı verebilecek. Öte yandan, eskiden siyasi tarafsızlığını gözetmek durumunda olan Cumhurbaşkanı, bundan böyle siyasi partisizle bağlarını devam ettirebilecek, hatta partisini yönetebilecektir. Aynı süre için görev yapacak milletvekilleri ile eş zamanlı olarak halk tarafından beş yıllığına seçilmiş olması, cumhurbaşkanına Meclis'te çoğunluğu sağlama yolunu da açabilecektir. Bu şartlar altında, Cumhuriyet'in ve halkın tamamının temsili şeklindeki anayasal görevini tümüyle yerine getirmesi zor olacaktır.^[32]

Özetle, yürütme erkinin yeni statüsü bakımından, nicelik ve nitelik anlamında ters orantı söz konusu olmaktadır.

a) Cumhurbaşkanlığı'nın vesayeti altındaki yargı

Yargının tarafsızlığı ifadesi eklenmiş olsa da, Cumhurbaşkanı'nın yargı üzerindeki ağırlığı artırılmış oldu: Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesi'nin on beş üyesinden on ikisi ile yargı personelinin seçiminden sorumlu kurum olan Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun on üç üyesinden altısını atayacak. Buradaki çelişki oldukça açık: "tarafsız" yargının idaresi, "taraf" cumhurbaşkanının yüksek gözetimi altında gerçekleştirilecek.

sağlayabilecekleri basit bir hesapla anlaşılabilir" (Eric Sales, "3 questions à Eric Sales sur la réforme constitutionnelle turque").

[32] Bkz. yukarıda: Eric Sales, "3 questions à Eric Sales sur la réforme constitutionnelle turque".

b) Nasıl bir hükümet modeli?

Başkanlık rejimi getirilmek için parlamenter sistem ortadan kaldırıldı. Ancak, erkler ayrılığı anlamında gerekli şartlar mevcut olmadığından, bunun başkanlık rejimi olarak nitelememiz çok zor. Başkanlık rejimi; yetkiler ile bu yetkilere sahip organların birbirinden ayrıldığı ve organlar arasındaki ilişkilerin yapı, işlev ve karşılıklı ilişkiler bakımından tam bağımsızlık üzerine inşa edildiği bir rejimdir. Yeni anayasal yapılandırmaya gelince, sadece yargı bağımsızlığı apaçık şekilde zayıflatılmakla kalmıyor; aynı zamanda yasama ve yürütme organları arasındaki yapı, işlev ve karşılıklı ilişkiye dayalı bağımsızlık da sağlanmamış oluyor. Kısacası, demokratik bir hukuk devletinde gerekli olan denge-denetim mekanizmaları mevcut değil. Bu sebeple, bu yeni düzenlemeyi; demokratik, çoğulcu, başka bir ifadeyle “demokratik hukuk devleti” olarak kabul edilen rejimler veya siyasi sistemler sınıfında değerlendirmemiz son derece zor olacaktır (Anayasa'nın 2. Maddesi)^[33].

2) Aşamalı geçiş dönemi ihmal edilemeyecek sorunlar yaratabilir

6771 sayılı anayasa değişikliği hakkında kanunun bütünü, ilke olarak, 3 Kasım 2019'da yapılacak olan seçimlerin ardından yürürlüğe girecek. Ancak öngörülen istisnalar, “aşamalı geçiş” tabirini kullanmamıza imkân veriyor:

- Görevdeki cumhurbaşkanı, anayasa referandumu sonuçları Resmî Gazete'de yayımlanır yayımlanmaz “eski parti” sine üye olabilecek^[34].

- Anayasa referandumu sonuçları Resmî Gazete'de yayımlandıktan sonraki bir ay içinde, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kaldırıldı ve HSK olarak yeniden yapılandırıldı.

- Referandum sonuçları Resmî Gazete'de yayımlanır yayımlanmaz Askeri Yargıtay ve Askeri İdare Mahkemesi kaldırıldı.

Dolayısıyla, bu yeni yapılandırma içinde üç anayasal düzenden bahsetmek mümkün: yürürlükteki Anayasa, 6771 sayılı yasanın kısmen yürürlüğe sokulması ve iki anayasal düzen arasındaki uyumsuzluklar sebebiyle ortaya çıkan üçüncü bir anayasal düzen veya düzensizlik. Bu son düzen bakımından

[33] Anayasa'nın kötüye kullanmaya açık şekilde değiştirilmesi ve kötüye kullanıcı anayasacılık sonrasında bir anayasal düzenin varlığını bile sorgulamak son derece meşru. Bu konudaki ayrıntılı tartışmalar için bkz.: Kemal Gözler, *Elveda Anayasa (16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler)* 3. Baskı, Ekin, Mart 2017.

[34] Erdoğan'ın derhâl hayata geçirdiği hüküm bu olmuştur ve 21 Mayıs 2017'de Adalet ve Kalkınma Partisi başkanlığına yeniden dönmüştür.

düşünüldüğünde, başbakan ile şimdi hem cumhurbaşkanı hem de bir siyasi partinin lideri olan devlet başkanının bir arada olmasının yaratacağı anayasal kaos ortamının altı çizilmeli.

IV. SİYASAL VE ANAYASAL ANLAMDA NASIL BİR PERSPEKTİF?

Anayasal düzenin örtülü bir biçimde yok edilmesi, açıklanabilir veya onaylanabilir mi?

Cumhurbaşkanı'na göre, Türkiye'de güçlü ve istikrarlı bir yürütme olması ve ülkenin ekonomi ve güvenlik alanında karşılaştığı önemli sorunlarla baş edebilmesi için gerekli bir reform söz konusudur. Fakat demokratik muhalefet, özellikle Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişiminden sonra otoriterleşme eğilimi göstermekle suçlanan mevcut cumhurbaşkanının hırslarını tatmin etmek üzere yazılmış ısmarlama bir metne karşı çıkıyordu.

Siyasal yapıların ve devlet yapısının demokratikleştirilmesi, ülkenin ihtiyacı olarak kabul edilebilirdi ve bir anayasa değişikliği, ne olursa olsun, öncelikle yargının ve meclisin bağımsızlığını ve adem-i merkezîyetçiliği artırmayı hedeflemeliydi. Oysa, tam aksine, meclisin rolü ve yargının bağımsızlığı zayıflatılarak yetkilerin tek elde toplanmasının da ötesinde, siyasal iktidarın yoğun şekilde kişiselleştirilmesi söz konusudur. Bu nedenle, çoğulcu siyasal rejimler sınıfında değerlendirmenin zor olduğu bu “yeni anayasal düzen”, üç ana sebepten ötürü, Anayasa'nın “Türkiye Cumhuriyeti, demokratik bir hukuk devletidir” şeklindeki 2. maddesi ile de uyumsuzluk içindedir:

- Yürütmenin siyasal sorumsuzluğu.
- Fren ve denetim mekanizmalarının eksikliği
- Erkler ayrılığının ve normlar hiyerarşisinin zayıflatılması (hatta yok edilmesi).

Bu şartlar altında Türkiye'de bir anayasal demokrasi umulabilir mi? *Anayasa ile demokrasi arasındaki diyalektik* korunduğu müddetçe, evet.

Son referandumdaki “evet” ve “hayır” oyları arasındaki küçük fark, bir umut kaynağı olarak görülebilir. Neden? Çünkü, Yüksek Seçim Kurulu tarafından ilan edilen sonuçların gerçeği yansıttığını varsayarsak, siyasal seferberlikle devlet seferberliğine ve hayır oyu tarafları üzerindeki baskıya rağmen, “evet” oyu son derece zayıf. Bu nedenle “evet” sonucu, Yüksek Seçim Kurulu kararıyla hukuken önde olsa da “hayır”, demokrasi anlamında kazanmıştır. Sonuç olarak siyasal-anayasal kaosun önüne geçmek ve anayasal demokrasi yolunu açmak için tek çare, “*demokrasi umudunun örgütlenmesi*”nden geçiyor. Peki, nasıl?

- *İnsan hakları alanındaki kazanımlarının içselleştirilmesi*: olağanüstü hâlin kaldırılması ve anayasal düzene geri dönüş ile insan haklarına saygı, tüm devlet organları için öncelikli yükümlülüktür.

- *Demokratik bir anayasa hazırlanması*: topluma “kişiselleştirilmiş bir proje” olarak dayatılan anayasa değişikliği ve “evet” lehine yürütülen “resmîleştirilmiş” kampanya, hem Anayasa’nın kişisel amaçlar için araçsallaştırılmasından kaynaklanan tehlikelere karşı bilinçlenme hem de gelecek kuşakların kaderine sahip çıkmaya, bu nesillerin kaderlerinin ipotek altına alınmasına engel olmaya yönelik genel hassasiyet, “hayır” cephesine “*Anayasanın toplumsallaşması*” anlamında bir fırsat sağladı. Anayasal gündem üzerinden bir sivil toplum ruhunun doğması, sivil toplum örgütlerinin girişimleriyle geçen yirmi yıl içinde Anayasa’nın yenilenmesine ilişkin hazırlanan proje ve raporları ele alarak bir araya getirebilen toplumun geçirdiği derin dönüşümü de gösteriyor. Şüphesiz böylesi bir çalışma, şu üç açıdan ele alınmalı: Türkiye’nin

Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana elde ettiği anayasal kazanımlar^[35], siyasal uzlaşmalar^[36] ile anayasa-ötecilik ile elde edilen veriler.

- *Siyasal münavebe sağlamayı amaçlayan siyasal ittifaklar*: bir anayasa projesi, yasama seçimleri ve cumhurbaşkanlığı seçimi bağlamında kurulacak siyasal ittifakların desteği için kaldıraç görevi görebilir.

Demokrasi umudu gerçekleşebilir mi? Türkiye’de toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek, toplumun *farklılıklarını (özgünlüğünü)* ve çoğunluğu Müslüman bir ülkede (laiklik sayesinde) demokrasiyi genel hatlarıyla yerleştirebilmiş olan *kazanımlarını* korumak ve Türkiye’nin insan haklarına dayalı sosyal ve demokratik bir hukuk devletini yeniden inşa etmesini sağlamak için “eşitlik, laiklik, yurttaşlık” üçlemesinde sürekli olarak ısrarcı olmak gerekir.

“Eski müttefik”lerinin 15 Temmuz 2016’daki askerî darbe girişimi, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetine ve Cumhurbaşkanı’na “kişiselleştirilmiş bir rejimin altyapısını oluşturma fırsatı” vermiş olsa da 16 Nisan 2017 referandumu, sivil toplumda bir “anayasa hassasiyeti” yaratma fırsatı da sundu. 2019 yılına kadar demokratik toplum, kişiselleştirilmiş iktidarın totalitarizme dönüşmesini engellemek için bir demokrasi sınavı verecek.

[35] Tanzimat döneminden (1839) 1982 Anayasası’nın başkalaşımına (1987’den 2010’a) kadar.

[36] Özellikle, yeni bir anayasa hazırlanması için kurulan Uzlaşma Komisyonu’nun 2011’den 2013’e kadar Millet Meclisi’nde üzerinde anlaşmaya vardığı 60 madde.

Hakemli Makaleler

Peer Reviewed Articles

